

Darja Zaviršek, Natalija Djoković, Laura Radešič, Katerina Meden, Katja Đogić, Maruša Kožman (2019)

Romske družine: priročnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom

Ljubljana: Društvo Mozaik – društvo otrok. 122 strani.
ISBN 978-961-290-506-4

Špela Urh (2012) opisuje primer moškega iz nekega romskega naselja v Sloveniji, ki je na vprašanje »kaj je romska kultura« odgovoril: »Ne spomnim se, da bi imeli doma kakšne posebne kulturne obrede, ko sem bil majhen. Bili smo kot Slovenci, samo da smo bili revni.«

To je v delu *Romske družine: priročnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom* avtoric Zaviršek idr. (2019, str. 83) izhodišče za analizo:

Tu se revščina spreminja v »kulturo«. Slaba obleka in pomanjkanje dobrin, kognitivne zmožnosti, pogojene s transgeneracijskimi travmami segregacij, nizka izobrazba in nevljučenost v oblike zaposlovanja, pridobljeno obnašanje kot izhod iz sile pri iskanju virov preživetja postanejo »romska kultura«. Etnično skupino se kulturalizira in se jo tudi na kognitivni ravni poskuša odriniti od sebe kot pripadnike »druge kulture«. S tem se večinsko prebivalstvo izogne temu, da bi se ukvarjalo s pogoji neenakosti.

Gre za prvi priročnik v Sloveniji, ki obravnava prakso dela z romskimi družinami. Namenjen je predvsem strokovnim delavkam in delavcem v socialnem varstvu, šolstvu, zdravstvu, pravosodju in na policiji, ki se pri svojem delu srečujejo z romskimi družinami. Napisan pa je tudi za Rominje in Rome, da se informirajo o svojem položaju in načinih podpore, ki so je lahko deležni. Ker je namenjen široki publiki, sta njegovi prednosti dostopen jezik in razumljiv način pisanja. Druga prednost priročnika pa je, da temelji na dolgoletnih izkušnjah sodelovanja avtoric z Romi in Rominjami, zato vsebuje številne etnografske opise primerov in preizkušenih praks, s katerimi so se srečale strokovne delavke na terenu, ki nam poleg spoznanj, koristnih za delo, zagotavljajo tudi vpogled v vsakdanjik slovenskih Romov in Rominj.

DARJA ZAVIRŠEK, NATALIJA DJOKOVIĆ, LAURA RADEŠIČ,
KATARINA MEDEN, KATJA ĐOGIĆ, MARUŠA KOŽMAN

ROMSKE DRUŽINE

Priročnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom

Ti primeri so ključni za razumevanje teoretskih konceptov in drugih uporabljanih virov, kot so etični kodeksi različnih strok ali mednarodne konvencije, na katere se priročnik sklicuje. Poznavanje področja delovanja, primeri dobrih in slabih praks (ki omogočajo refleksijo in so zato učno gradivo) in neposredni napotki za delo v specifičnih situacijah nam pomagajo razumeti kompleksnost težav, ki jih doživljajo slovenske romske družine, pa tudi strukturne dejavnike, kot so transgeneracijska prikrajšanost, vsakdanji rasizem in kulturalizacija njihove situacije.

Namen priročnika je jasen: strokovne delavke in delavce v poklicih pomoči spodbuditi, da bi bolje razumeli perspektivo Rominj in Romov ter tako ugotovili, kako jih podpreti. Zato poudarja pomen dela v skupnosti in razvijanja zaupnih odnosov. Priročnik je za tak pristop pomembno gradivo, saj z napotki, opozorili in predlogi ponuja priložnost za spremembo in izboljšanje vsakdanjih praks pri delu z romskimi družinami, tudi s tistimi, ki jih različne službe težko dosežejo. Pri tem zagovarja potrebo po razvoju novih paradig na področju dela z romskimi družinami, ki temeljijo na večdisciplinarnih in transdisciplinarnih strokovnih odzivih in upoštevajo interseksijsko perspektivo ter sistemsko razumevanje položaja Rominj in Romov, zato omogočajo nove odgovore na kompleksna vprašanja. Hkrati avtorice poudarjajo, da morajo raziskovanje in praktične izkušnje imeti večji vpliv na načrtovanje politik in novih služb, kot dodatno potrebo pa opredelijo izobraževanje strokovnih delavcev z afiniteto do romskih družin in spodbujanje zaposlovanja samih Romov in Rominj v poklicih pomoči.

Nekateri slovenski Romi tudi zaradi diskriminacije v sistemu pomoči še danes živijo v neprimernih bivanjskih, zdravstvenih in socialnih razmerah ter brez stvarnih možnosti, da bi si situacijo izboljšali. Ključno pri etičnem delu z romskimi družinami je namreč razumevanje strukturne prikrajšanosti odraslih Romov in Rominj ter z njo povezanega transgeneracijskega prenosa prikrajšanosti na otroke, saj to ustvarja spiralo socialne izključenosti in določa življenjske možnosti. Žal pa strokovne delavke v socialnem varstvu in drugih službah pogosto opuščajo etično ravnanje; priročnik navaja več primerov neučinkovite podpore romskim družinam oziroma situacij, ko so bile te v sistemu pomoči izpuščene in spregledane. Običajna so tudi dvojna merila, denimo pri pričakovanjih v izobraževanju za romske in druge otroke ali pri pripisovanju manjšega pomena dejanjem, kot so mladoletne nosečnosti ali »poroke« mladoletnih deklic. To dokazuje, da so še vedno obravnavani kot Drugi, in sicer najprej kot Romi oziroma Rominje in šele nato kot otroci.

Priročnik je treba razumeti kot prispevek k preseganju takih praks, saj s konkretnimi napotki pokaže, kako lahko Rome in Rominje obravnavamo kot del raznovrstne skupine prebivalstva, da njihove situacije ne bi kulturalizirali – torej, kako lahko delujemo kulturno oziroma etnično občutljivo, prepoznamo strukturni rasizem in diskriminacijo romske skupnosti. Tako priročnik med drugim poudarja pomen izobraževanja za medkulturne kompetence, ki nam pomagajo razumeti družbeni in kulturni kontekst določenih pojavov ter možnih odzivov nanje. S pridobivanjem takšnih kompetenc se zavemo, da škodljivih socialnih norm ni ustrezno razglasiti za »romske«, saj se poja-

vljajo tudi v drugih skupnostih, hkrati pa ta pristop povzroči stigmatizacijo romske skupnosti, ne pa pripomore k odpravi teh norm. Enako nam postane jasno, da kulture ne smemo jemati kot opravičilo ali krinko za brezbržnost in nedelovanje služb ob kršenju različnih pravic. Koristno je tudi opozorilo, da je pristop »z vsemi delam enako« univervalizem, ki je zaradi neupoštevanja specifičnih potreb lahko izključujoč in celo rasističen.

Priročnik tako spodbuja samorefleksijo o družbenih razmerij pri delu z Romi in Rominjami. Ker je današnji družbeni položaj romske skupnosti tesno povezan z zgodovinskim kontekstom, se avtorice najprej osredotočijo na nekaj zgodovinskih dejstev, da pojasnijo izvore njene objektivizacije, etnicizacije, kulturalizacije in patologizacije. Umestitev sodobnega položaja slovenskih Rominj in Romov ter odnosa večinskega prebivalstva do njih v širši družbeni kontekst je nujno za preseganje prepričanja, ki ta odnos zvede na »kulturni konflikt« med romsko skupnostjo in drugimi (tudi s strokovnimi delavkami in delavci). Poleg tega, da imajo v tem odnosu Romi in Rominje praviloma veliko manj družbene moči, ta ni individualiziran, ampak ga zaznamuje kolektivna zgodovinsko določena prikrajšanost, v kateri so ti kljub stoletjem sobivanja še vedno videni kot prišleki in odrinjeni od osrednjih ekonomskih, kulturnih in družbenih tokov. Prav zato so najbolj ekonomsko prikrajšani slovenski prebivalci. Nekatere romske družine živijo vzporedna življenja, segregirane v romskih naseljih brez osnovne infrastrukture (tudi vode in elektrike). Dve tretjini Romov in Rominj nimata zaključene osnovne šole, romski otroci pa so približno desetkrat pogosteje diagnosticirani kot intelektualno ovirani v primerjavi z neromskimi (Zaviršek, 2001; 2010).

V nadaljevanju priročnika je posebna pozornost namenjena zaščiti žensk ter otrok pred revščino, nasiljem in škodljivimi socialnimi normami, področjem, ki so jih avtorice prepoznale kot ključne za strokovne odzive z namenom izboljšanja življenjske situacije romskih družin. Zato odkrito pišejo o škodljivih praksah, ki se pojavljajo v nekaterih romskih družinah, strokovnim delavcem in delavkam pa svetujejo dejavno spodbujanje Rominj in Romov, naj vidijo njihovo škodljivost in jih začnejo spreminjati. Ob tem opozarjajo, da je k takšnemu sodelovanju možno pristopiti le brez predsodkov in obsojanja, saj ogorčenje strokovnih delavk in delavcev nad »primitivnimi« praksami le utrjuje družbeno hierarhijo, redko pa posega v same škodljive prakse. Prav pristopi, ki spreminjajo škodljive norme, namreč širijo življenjske perspektive, zato dejavna podpora zaposlenih v različnih izobraževalnih in socialnih službah za marsikoga pomeni razliko v možnostih izbire in samoodločbe.

Dekleta in ženske so zaradi svoje družbene vloge dodatno izključene. Priročnik zato obravnava predvsem škodljive socialne norme, povezane s patriarhalnimi vzorci, ki onemogočajo Rominjam ekonomsko in socialno neodvisnost, kot so v skrbstveno delo usmerjena vzgoja deklic, prisilne »poroke« mladoletnic in njihovi zgodnji porodi, nasilje nad deklicami in ženskami. Avtorice navajajo, da je nasilje nad deklicami in ženskami rutinsko prezrto, normalizirano in kulturalizirano, saj strokovni delavci in delavke, ki so del večinske družbe, pogosto vidijo Rome kot drugačne, zato naj bi bili ti pojavi v »njihovi kulturi« normalni, čeprav gre za odkrito kršitev človekovih pravic.

Avtorice se ukvarjajo tudi uresničevanjem reproduktivnih pravic, saj so reproduktivno vedenje poleg patriarhalnega nadzora zaznamovale zgodovinske izkušnje zlorab (prisilne sterilizacije) in socialna distanca, katere posledici sta otežen dostop do zdravniških storitev in neinformiranost med romskimi ženskami. Pomanjkanje reproduktivne avtonomije in različni praktični razlogi (na primer pomanjkanje denarja, varstva za otroke ali prevoza) pripomorejo k specifičnim reproduktivnim praksam, kot je uporaba umetne prekinitve nosečnosti namesto kontracepcije. Avtorice zato naštevajo dejavnosti (pomen učenja o varni spolnosti, dostopa do ginekologa, kontracepcije in umetne prekinitve nosečnosti, spremljanje nosečnosti in varen porod), ki naj bi jih izvajale socialne delavke, učiteljice, ginekologinje in drugo zdravstveno osebje pri podpori družinam na področju reproduktivnega zdravja in reproduktivnega vedenja Rominj in Romov.

Drug pomemben sklop praks, ki odločilno vplivajo na socialno izključenost romskih družin, pa so različne oblike diskriminacije, predsodki in škodljive socialne norme v slovenskih izobraževalnih institucijah. Avtorice opozarjajo na položaj mladih Rominj in Romov, ki imajo zaradi revščine, neznanja slovenskega jezika, selitev ali zanemarjanja slabše rezultate v šoli ali celo ne pridobijo osnovnošolske izobrazbe. Hkrati pa poudarijo tudi številne strukturne probleme na področju izobraževanja Romov, kot so: to, da šolsko osebje, ne dovoli, da so v šoli navzoči tudi romski otroci; sistematično usmerjanje romskih otrok na osnovne šole s prilagojenim programom; premalo specifične podpore romskim otrokom, posebej za dekleta; in to, da so romski otroci pogosto tarče vrstniškega nasilja. Ob tem še posebej opozorijo strokovne delavce in delavke na razširjenost nepismenosti v romski skupnosti in na ranljivost, ki izhaja iz pomanjkljive izobrazbe. Prepričane so, da je dovoliti, da katerikoli otrok ostane nepismen, oblika zlorabe.

Potem avtorice opišejo etično ravnanje strokovnjakinj in strokovnjakov glede romskih družin, zato se osredotočijo na kodekse etike socialnih in drugih strokovnih delavk v socialnem varstvu, šolstvu, zdravstvu, sodstvu in policiji. Pri tem poudarijo nekatera etična načela, ki so v praksi z romskimi družinami pogosto kršena, kot so antidiskriminatorsko delo, načelo obče dobrega in preprečevanje vseh vrst rasizma. V skladu z etičnim načeli bi moralo delo socialnih in strokovnih delavk vsebovati tudi na otroka usmerjeno perspektivo in medkulturne kompetence, usposobljenost za delo v skupnosti, zagotavljanje prevajalca v pomembnih situacijah, zaščito ogroženega otroka, dejavno spodbujanje socialnega vključevanja, šolanja in izobraževanja, povečevanje odpornosti otrok in mater, medstrokovno sodelovanje in izobraževanje, interseksijsko perspektivo za oceno ogroženosti otroka in zagovorništvo. Le tako je delo z ljudmi lahko etično in hkrati etnično občutljivo, saj jih lahko obravnavamo kot enake in hkrati različne. Avtorice pozivajo strokovne delavke in delavce k uporabi različnih mednarodnih dokumentov in priporočil.

Priročnik *Romske družine* je zaradi vsebine in načina pisanja prispevek k antirasističnemu in etnično občutljivemu socialnemu delu. Z etnografskimi primeri, ki izhajajo iz večletne terenske prakse avtoric, nas opominja, da delo v poklicih pomoči ni nevtralna dejavnost, saj lahko reproducira rasizem in

družbeno izključevanje ali pa ju pomaga odpravljati. Ker ima vpliv na življenja ljudi, je inherentno politično, saj odločitve različnih strokovnih delavk in delavcev omogočajo ali preprečujejo dostop do podpore in pomoči. Ti morajo biti zato zmožni prepoznavati ne le osebni, temveč tudi strukturni in kulturni rasizem (Dominelli, 1995) in razumeti, zakaj nimajo vse osebe enake družbene moči in s tem dostopa do enake obravnave, saj lahko institucionalna diskriminacija obstaja, tudi če v različnih predpisih veljajo enake pravice za vse.

Po drugi strani pa morajo razumeti, da tako kot povzročitelji tudi žrtve ponotranjijo rasizem. Opredeljevanje deprivilegiranih državljanov kot deviantnih je pomemben del vzdrževanja rasističnih praks, saj tako sistemsko nasilje ostaja skrito in normalizirano. Tu je ključna vloga strokovnih delavcev in delavk, ki so s svojim zavestnim ravnanjem bodisi podaljšek družbenega nadzora in izključevanja bodisi dejavno intervenirajo v družbena razmerja moči in njihovo spreminjanje v smeri boljših razmer za življenje vseh ljudi. Čeprav priročnik obravnava položaj romske skupnosti v Sloveniji, nam s svojimi ugotovitvami o antirasističnem socialnem delu omogoča refleksijo in s tem pomaga pri delu z vsemi drugimi skupinami prebivalstva. Zato bi bilo dobro, da se z njim seznanijo ne le tisti strokovni delavci, ki neposredno sodelujejo z Rominjami in Romi, ampak vsi v poklicih pomoči in tako razširijo obzorja svojega delovanja k bolj vključujočemu delu, ki v praksi zazna strukturno neenakost, jo razume in tako spreminja institucionalne okvire, ki jo povzročajo.

Knjiga je v elektronski obliki prosto dostopna na spletni strani: <http://drustvomozaik.si/publikacije/romske-druzine/>

Sara Pistotnik, Tanja Buda

Viri

- Dominelli, L. (1995). Antirasistične perspektive v evropskem socialnem delu. *Socialno delo*, 34(3), 181–193.
- Urh, Š. (2012) (ur.), *Država želi, da ostanemo cigani: teoretske refleksije in prakse izključevanja / vključevanja Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2001). Lost in public care: the ethnic rights of the ethnic minority children. V L. Dominelli, S. Haluk, & L. Walter (ur.), *Beyond racial divides: ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate (str. 171–188).
- Zaviršek, D. (2010). Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti: socialno-antropološki in socialnodelavni teoretski koncepti. *Socialno delo*, 49(2–3), 85–97.
- Zaviršek, D., Djoković, N., Radešič, L., Meden, K., Đogić, K., & Kožman, M. (2019). *Romske družine: priročnik za razumevanje etične prakse v socialnem delu in drugih pomagajočih poklicih v podporo slovenskim Rominjam in Romom*. Ljubljana: Društvo Mozaik – društvo otrok.